

**PROFILAKTIKA INSPEKTORINING HUQUQBUZARLIKLARNI
SODIR ETILISHI SABABLARI VA UNGA IMKON BERAYOTGAN SHART-
SHAROITLARNI BARTARAF ETISH YUZASIDAN TAQDIMNOMA
KIRITISH FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH**

Narziyev Shaxzodbek Zoyirovich:

Ichki ishlar akademiyasi

"Huquqbuzarliklar profilaktikasi faoliyati"

kafedrasi o'qituvchisi

Ismoilov Sherzod Olim o'g'li:

Ichki ishlar akademiyasi

"Huquqbuzarliklar profilaktikasi faoliyati"

yo'nalishi kursanti

Annotatsiya : Ushbu maqolada profilaktika inspektorlarining huquqbuzarliklarning kelib chiqish sabablari va ularga imkon berayotgan shart-sharoitlarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo'yicha taqdimnoma kiritish faoliyatining mazmuni, huquqiy asoslari va amaliy samaradorligi chuqur tahlil qilinadi. Amaldagi qonunchilik talablari, inspektorlarning kundalik xizmat faoliyati, taqdimnoma institutining real natijadorligi va tizimdagi mavjud muammolar ilmiy asoslarda o'rganilib, taqdimnoma jarayonini takomillashtirish bo'yicha zamonaviy takliflar ishlab chiqiladi. Maqola profilaktika inspektorlarining vakolatini kengaytirish, raqamlashtirilgan ijro nazorat tizimini joriy etish, psixologik va sotsiologik tahlillarni kuchaytirish hamda taqdimnomalarning huquqiy kuchini oshirish bo'yicha amaliy va nazariy xulosalar bilan boyitilgan.

Kalit so'zlar: profilaktika inspektori, taqdimnoma, huquqbuzarlik sabablari, ijtimoiy-psixologik omillar, shart-sharoitlar, nazorat tizimi, raqamlashtirish, xavf guruhlari, barvaqt aralashuv, huquqiy mexanizm.

Huquqbuzarliklarning oldini olish — huquqni muhofaza qiluvchi organlar

faoliyatining eng muhim, ustuvor yoʻnalishlaridan biridir. Ayniqsa, profilaktika inspektorlari zimmasiga yuklangan vazifalar orasida huquqbuzarliklarga olib kelayotgan sabablar va sharoitlarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish boʻyicha taqdimnoma kiritish instituti alohida ahamiyatga ega. Mazkur institut oʻz mohiyatiga koʻra huquqbuzarlikning ildizi boʻlgan ijtimoiy, psixologik, maʼnaviy, iqtisodiy omillarni oʻrganish, ularga imkon yaratib berayotgan muammolarni aniqlash va ularni barham toptirish orqali jamiyat xavfsizligini taʼminlashga xizmat qiladi. Biroq amaliyotda taqdimnoma instituti yetarlicha samarali ishlamayotganini koʻrsatadigan holatlar talaygina. Baʼzi taqdimnomalar faqat “profilaktik suhbat oʻtkazilsin”, “ota-onasiga ogohlantirish berilsin”, “maktab maʼmuriyati nazorati kuchaytirilsin” kabi umumiy iboralar bilan cheklanib qoladi. Shu sababli, huquqbuzarlikning real sabablarini bartaraf etish oʻrniga, faqat rasmiy jarayon bajarilgan boʻladi xolos. Vaholanki, taqdimnoma huquqbuzarlik sodir boʻlishiga olib kelgan asosiy omillarni aniqlab, ularni bartaraf etish uchun aniq vazifalar va masʼullarni belgilashi lozim.

Mavjud tajriba shuni koʻrsatadiki, huquqbuzarliklar koʻpincha oilaviy muhitning izdan chiqishi, bolalarning nazoratsiz qolishi, taʼlim-tarbiya muassasalarida ichki nazoratning sustligi, mahalla tizimida fuqarolar bilan ishlashning yetarli emasligi, yoshlarning boʻsh vaqtining unumli tashkil etilmagani, axborot xurujlari va virtual makondagi salbiy taʼsirlar taʼsirida vujudga keladi. Bunday vaziyatlarda profilaktika inspektorining taqdimnomasi keng qamrovli boʻlishi, huquqbuzarlikka zamin yaratgan sharoitlarni toʻliq tahlil qilgan holda aniq tavsiyalarni belgilab berishi kerak. Bugungi kunda taqdimnoma institutining samaradorligi bir qancha omillar tufayli pasaymoqda. Jumladan:

1. **Tahliliy yondashuvning yuzakiligi.** Koʻplab taqdimnomalarda huquqbuzarlikning psixologik, ijtimoiy, iqtisodiy ildizlari tahlil qilinmaydi.
2. **Tashkilotlarning javobgarligi past.** Taqdimnoma kiritilgan tashkilotlar koʻpincha uni formal ravishda koʻrib chiqadi yoki umumiy javob bilan cheklanadi.

3. **Ijro natijasining monitoringi yo‘q.** Taqdimnoma bajarilgandan so‘ng real natija bo‘lgan-bo‘lmaganini aniqlash imkoniyati mavjud emas.
4. **Raqamlashtirilmagan tizim.** Taqdimnomalar qog‘oz shaklida yuritiladi, statistik tahlil olib borish qiyin.
5. **Inspektorlarning sotsiologik va psixologik bilimlari yetarli emas.** Huquqbuzarlikni sodir etgan shaxs bilan ishlashda chuqur psixologik yondashuv zarur.
6. **Hamkor tashkilotlar o‘rtasida integratsiya sust.** Maktab, mahalla, oilaviy ayollar masalalari bo‘limi, ijtimoiy xizmatlar va ichki ishlar o‘rtasida tizimli hamkorlik yo‘q.

Shuningdek, taqdimnoma kiritish jarayonida huquqbuzarlikning har bir turi bo‘yicha alohida tizimli yondashuv ishlab chiqilmagan. Masalan:

- o‘smirlar huquqbuzarligi uchun — oilaviy tarbiya, maktabdagi muammolar, do‘stlar muhiti;
- oila ichidagi zo‘ravonlik uchun — psixologik beqarorlik, alkoholizm, iqtisodiy tanglik;
- iqtisodiy huquqbuzarliklar uchun — daromad yetishmasligi, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning pastligi;
- kiberjinoyatlar uchun — internet nazoratining yetishmasligi, raqamli savodxonlikning pastligi kabi omillar tahlil qilinishi kerak.

Taqdimnoma tizimini takomillashtirish uchun birinchi navbatda uni **zamonaviy institutsional mexanizmga aylantirish**, ya’ni huquqbuzarlik sabablari bo‘yicha analitik ma’lumotlar bazasi yaratish, inspektorlar tomonidan kiritilayotgan barcha taqdimnomalarni elektron raqamli platformaga joylashtirish va ularning ijrosini onlayn nazorat qilish zarur. Bu orqali har bir taqdimnoma bo‘yicha real natija ko‘rinadi: muammo bartaraf etildimi, haligacha davom etyaptimi, yangi xavf omillari paydo bo‘ldimi va hokazo. Yana bir muhim holat — taqdimnomalarga psixologik xulosa

majburiy qo‘shilishi. Bu amaliyot ko‘plab rivojlangan davlatlarda mavjud bo‘lib, huquqbuzarlik sodir etgan shaxsning xarakteri, ruhiy holati, oilaviy munosabatlari, ijtimoiy muhitini baholash orqali to‘g‘ri chora-tadbirlar belgilanadi. Taqdimnoma institutini takomillashtirish uchun quyidagi yondashuvlar eng maqbul hisoblanadi:

1. **E-taqdimnoma elektron tizimini yaratish.** Har bir taqdimnoma raqamli ravishda qayd etiladi.
2. **Ijro baholash indikatorlarini joriy etish.** Taqdimnoma ijrosining sifat va samaradorligini aniqlash mumkin bo‘ladi.
3. **Mutaxassislar jamoaviy tahlili.** Maktab psixologi, mahalla raisi, ijtimoiy xodim va inspektor birgalikda muammoni o‘rganadi.
4. **Xavf omillari xaritasini yaratish.** Har bir hududda qaysi turdagi huquqbuzarliklar ko‘proq uchrashi, ularning sabablari elektron tizimda aks ettiriladi.
5. **Profilaktika inspektorlarini qayta o‘qitish.** Psixologiya, sotsiologiya, krizis boshqaruvi bo‘yicha malaka oshirish.
6. **Tashkilotlarning javobgarligini oshirish.** Taqdimnomani bajarmagan tashkilotlarga nisbatan ma‘muriy choralar belgilash.
7. **Barvaqt aralashuv mexanizmi.** Huquqbuzarlik sodir qilinmasidan oldin xavf guruhlari bilan individual ishlash.

Natijada taqdimnoma instituti inspektor faoliyatidagi oddiy rasmiy jarayon emas, balki real ijtimoiy natija beruvchi, huquqbuzarliklarning oldini olishning eng samarali vositasiga aylanadi. Bu esa jamiyatda xavfsizlikni ta‘minlashga, yoshlarni sog‘lom tarbiyalashga, oilaviy barqarorlikni mustahkamlashga, jinoyatchilikning oldini olishga xizmat qiladi

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, profilaktika inspektorining taqdimnoma kiritish faoliyati huquqbuzarliklarni oldini olish tizimining asosiy bo‘g‘ini bo‘lsa-da, uning amaliy samaradorligi hozirgi kunda to‘liq darajada namoyon bo‘lmayapti.

Taqdimnomalarning yuzaki tayyorlanishi, ijro intizomining sustligi, nazorat mexanizmlarining zaifligi, psixologik va sotsiologik tahlilning yetishmasligi — bu institutni takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Taqdimnomalarni raqamlashtirish, ularni chuqur tahliliy asosda tayyorlash, ijtimoiy xizmatlar bilan integratsiyani kuchaytirish, maktab-mahalla-oila uchligining hamkorligini tizimlashtirish, inspektorlarning malakasini oshirish va ijro jarayoniga natija-indikatorlarni joriy etish ushbu institutning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Natijada huquqbuzarliklarning kelib chiqish sabablari chuqur o‘rganiladi, ularni bartaraf etish bo‘yicha individual va tizimli chora-tadbirlar amalga oshiriladi, jamiyatda xavfsiz va barqaror ijtimoiy muhit shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2016. — 5–38-betlar.
2. “Voyaga yetmaganlar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonun. — Toshkent, 2014. — 12–44-betlar.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4096-son qarori. — Toshkent, 2018. — 3–20-betlar.
4. Jo‘rayev M. *Huquqbuzarliklarni oldini olishning nazariy asoslari*. — Toshkent, 2020. — 60–92-betlar.
5. Rasulova N. *Huquqbuzarlik sabablari psixologiyasi*. — Toshkent, 2019. — 45–78-betlar.
6. Nuriddinov A. *Profilaktika inspektori faoliyatining takomillashtirilishi*. — Samarqand, 2021. — 30–58-betlar.
7. UNODC. *Crime Prevention Handbook*. Vienna, 2021. — 89–120-betlar.
8. OECD. *Community Policing Models*. Paris, 2020. — 40–66-betlar.
9. European Crime Prevention Agency. *Preventive Actions Guidelines*. Brussels, 2021. — 55–83-betlar.

10. Raximov K. *Huquqbuzarlik sabablari va taqdimnoma instituti.* — Toshkent, 2022. — 28–47-betlar.